

בענין תרי כנגד תרי והכחשת עדים

הרב צבי יוסף רייכמן

בגמ' (ב"ב לא:) ישנו דיון לגבי שתי כתות עדים המכחישות זו את זו, מה יהיה דינן אם יצטרכו להעיד בעדות אחרת.

רב הונא אומר שזו באה בפני עצמה ומעידה, ורב חסדא אומר שלא, מספק שקרנית. לכו"ע אין שתי הכתות יכולות להצטרף לעדות אחת בעתיד כיון שוודאי כת אחת שקרנית.

הגמ' (ב"ק עד:) מביאה מקרה "קלאסי" של הכחשת עדים באופן מוחלט ע"י "בא הרוג ברגליו", ומציינת שלדעת ר' אליעזר עדים שהוכחשו בכהאי גוונא לוקים מלאו של "לא תענה ברעך עד שקר". הגמ' קובעת שדין זה תלוי במחלוקת בשאלה האם הכחשה תחלת הזמה (כלומר האם עדים שהוכחשו ושאי"כ הוזמו נהרגין), שלדעת ר' אליעזר הכחשה לאו תחלת הזמה ולכן הלאו של "לא תענה" איננו ניתן לאזהרת בי"ד ולכן שייך שילקו עליו במקרה שהוכחשו ע"י "בא הרוג ברגליו", ואילו לדעת ר' יוחנן שהכחשה היא תחלת הזמה, עדים שהוכחשו ואי"כ הוזמו בנפשות נהרגים. על כן "לא תענה" הוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בי"ד שאין לוקין עליו במקרה של בא הרוג ברגליו.

לעומת זאת פוסק הרמב"ם כר' יוחנן (פ"ח מהל' עדות הל' ו') שאין עדי שקר לוקין כשבא הרוג ברגליו, כיון שהכחשה תחלת הזמה היא, והיא לאו הניתן לאזהרת מיתת בי"ד. מכאן ביאר הגר"ח מבריסק זצ"ל שלדעת הרמב"ם לעולם אין עדים זוממים נענשים מחמת "לא תענה", אלא ע"פ חלות השם זוממים בהזמה בגברא ע"פ גזירת הכתוב "ועשיתם לו כאשר זמם". כמו כן חידש הגר"ח זצ"ל חידוש עצום בדעת הרמב"ם שמאחר שאינם לוקין – כשרים הם להעיד להבא, שכן הרמב"ם פסק (פ"י מהל' עדות הל' ב') שרק מי שעבר על לאו שיש בו מלקות פסול לעדות.

א"כ שני מקרי ההכחשה – זה של "תרי כנגד תרי", וזה של "בא הרוג ברגליו" – שונים מבחינת הדין, שכן בראשון אינם יכולים להעיד להבא (לכו"ע יחדיו ולרב חסדא גם כת אחת) וב"בא הרוג ברגליו" לפי הגר"ח כן יוכלו להעיד בעתיד, וזאת יחודה של ההזמה. א"כ יש להבין ולבאר את ההבדל היסודי שבין שתי ההכחשות הנ"ל ואת יחודה של ההזמה, ונעשה זאת בעזרת מסי' דוגמאות.

ישנה שאלה ידועה, הרי גם "עמנו היתם" היא מעין הכחשה של תרי כנגד תרי. על כך יש שתי תשובות: הרמב"ם סובר שענין הזמה היא פשוט גזירת הכתוב, לכן יש הבדל בין הזמת עדים להכחשתם. הטור, לעומת זאת סובר שמכיון שהעדים השניים מעידים על גוף הראשונים, הראשונים אינם יכולים להעיד על עצמם. נפקא מינה: אם יש הכחשה

והזמה כאחד; תרי עדים ראשונים העידו כי ראובן הרג את שמעון, ותרי עדים שניים אמרו גם אתם הייתם עמנו, (הזמה) וגם ראובן (הכחשה). הרמב"ם פוסק כי זהו מקרה של הכחשה, והטור פוסק כי זהו מקרה של הזמה. יוצא מזה שלפי הרמב"ם כל ענין הזמה הוא חידוש ואין לך בו אלא חידושו בלבד. לכן גם דינו יהיה מיוחד שכן הלאווים בתורה מחייבים בד"כ רק עונש אחד, ובמקרה של הזמה העונש הוא ממון, מלקות או מיתה. "כאשר זמם", שלא כמו לאו רגיל.

בגמ' (ב"ק עב:) יש מחלוקת בענין עד זומם, ממתי הוא נפסל להעיד: האם נפסל למפרע, או רק מכאן ולהבא. אב"י סובר שנפסל למפרע, "מההוא שעתא דאסהיד הוה ליה רשע, והתורה אמרה אל תשת רשע עד". ורבא אמר כי מכאן ולהבא הוא נפסל, "עד זומם חידוש הוא, דהוה תרי ותרי ניהו, מאי חזית דציית להני, ציית להני, הלכך אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך". ויש להבין את שיטת רבא, שכן אם התורה האמינה לעדים המזימים אז מדוע עדי השקר לא יפסלו למפרע, כשיטת אב"י? ומתרץ הגר"ח זצ"ל שאינם נענשים בגלל לאו של עדות שקר, אלא חלות השם היא המחייבת אותם, כלומר ממתי שהוא נקרא עד זומם, וחלות זו חלה רק משעת גמר הדין, כשב"י פוסק שהעד זומם, ולכן נפסלו רק מכאן ולהבא. וע"פ אותה הדרך יש להסביר את שיטת אב"י, רק י"ל שהוא סובר שהחלות חלה למפרע משעת ההזמה, וגם לשיטתו זה לא משום לאו של עדות שקר.

בדין עד זומם ששגג, אומר הרמב"ם (פ"כ מהל' עדות הלי' ד') וז"ל: "ואין לעדים זוממים שגגה לפי שאין בה מעשה, לפיכך אין צריכין התראה כמו שבארנו" עכ"ד. והשיג עליו הראב"ד וז"ל: "זה הטעם לא ידעתי מהו, ואם מפני שאמר הכתוב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה, א"כ מגדף לדעת חכמים לא יהיה צריך התראה" עכ"ל. ודברי הרמב"ם אכן נראים תמוהים, מכיון ש"אין בה מעשה" זה סיבה לפטור, ולא לחיוב, אז מדוע דווקא כאן יתחייב בשוגג, משא"כ במקרים אחרים, כגון מגדף, שנענש רק במזיד? ומבאר הגר"ח זצ"ל כי במגדף מעשה העברה מחייב, ואין נענשים על מעשה בשוגג ללא התראה, אולם בעדים זוממים אין מעשה העברה מחייב אותם, אלא חלות השם של עד זומם כנ"ל, ולכן יענשו גם בשוגג ללא התראה.

ראינו מהמקרים הנ"ל את ההבדלים בין הכחשה להזמה, וכן את יחודה של ההזמה. מכאן נבוא לבאר את השאלה שנשאלה בתחילה: מדוע יהיה הבדל בין הכחשת תרי כנגד תרי לבין "בא הרוג ברגליו".

הרמב"ם (פ"י מהל' עדות הלי' א-ד) כותב: "מי שהעיד בשקר ונודע בעדים שהעיד בשקר זה שנקרא עד זומם... בד"א בעדים שהוזמו, אבל שתי כתות המכחישות זו את זו ואין כאן עדות אין עונשין את אחת מהן לפי שאין אנו יודעים מי היא הכת השקרנית... ועדים שהוכחו ולבסוף הוזמו הרי אלו נהרגין או לוקין או משלמין מפני שהכחשה תחילת הזמה היא אלא שעדיין לא נגמרה". עכ"ד.

אם כן, עדים שהוכחו יש בהם חלות הזמה (מספק) אלא שעדיין לא נגמרה ולכן דינם ג"כ דומה לדין עדים זוממים, ולכן אין לצרפם לעדות אחת כיוון שלגבי צירוף עדות נקראים עדי חמס כדין עדים שהוזמו, מה שאין כן ב"בא הרוג ברגליו" שאין שייכות של העדים לפרשת הזמה או הכחשה ע"י עדים לכן אין כאן חלות עונש או פסול כלל.

ונראה לתת טעם והבנה לכל היסוד הזה על פי ההלכה שחידשה תורה דבעינן "עדות שאתה יכול להזימה", כלומר התורה חיפשה שוט כדי להצדיק וגם כדי לבקר את האמון הגדול שהיא נתנה בידה של שני עדים, וזאת ע"י יכולת של כת אחרת להזים ולהפריך "עדות סרה" שהיא מעיקרא לא היתה, שהיא מוסרת מעיקרא, ולכן חידשה התורה פרשת עדים זוממים, ואילו ענין "בא הרוג ברגליו" איננו מהווה אפשרות מצויה וכוללת ליחשב כשוט על העדים, ועוד, שעדים בדרך כלל לא יעידו עדות סרה במצב שיש סיכוי שיתגלה שקרם לעין כל. הבעיה שהתורה באה להתמודד עמה היא המצב שבאים עדים נוספים להכחיש או להזים את הראשונים, והיא בחרה לחדש להם כוח נאמנות כדי שתהיה מערכת של בקרה. כן חידשה התורה עונש ופסול כאמצעים מרתיעים ועל כן אין היא מתחשבת בחומרת העבירה הפרטית ומשמעותה, וגם בשוגג נענשים.

לסיכום:

התורה חידשה שוט שנקרא "הזמה" וחלות, שם הזמה בעדים היא פועלת את פעולתה, ולא עבירת השקר או חומרתה גוררים כאן עונשים אלו, אלא חיזוק מוסד העדות ע"י אמצעי בקרה והרתעה מספיקים. ובגמרא בבבא בתרא נחלקו רב הונא ור' חסדא, אם סוגית הכחשה נכנסת לפרשת הזמה לענין פסול העדים באופן מיוחד לכל כת, או רק בהצטרפם יחד.

שעור שנאמר בישיבה מתוך ספרו החדש של הרב.
שכתוב – רפי קדוש